

AZ UTOLSÓ FEJEZET*

Ma már kétségtelen, hogy a világháború óta lefolyt évek új korszakot hoztak létre Magyarországnak történetében. Az új formák véres hadjáratok és belső forradalmak lázrohamain át lassankint sűrűsödtek össze, hogy végül Trianon keserű kényszeréből állandósulva lépjenek elő. Hogy meddig fognak tartani — mert hisz semmi sem örök az emberek Földjén — és hogy elmúlásuk hirtelen katasztrófa vagy lassú haldoklás, a vénségtől kiszáradt formák szétesése lesz-e; ki tudná ezt ma előre megmondani! A historikus bizonyára nem; neki elég gondot ad a múltnak szétfolyó képeit egybefoglalni és bennük a múlt és jelen összefüggését megtalálni; számára a jövőbe nézés, a profécia csak végzetes eltévelyedés, feladatának könnyelmű félreismerése, lelkiismeretlen nagyralátás volna.

Az ezeréves magyar állam életrajzát nem fejezhetjük be ez új kiadásban anélkül, hogy a legújabb kor Magyarországot is szemügyre ne vennők és össze ne állítanók azon főbb vonásokat, melyek az új államot, a korábbitól lényegileg megkülönböztetik. De amint a munka előbbi fejezeteiben sem tisztán az állapotokat rajzoltuk, hanem egyúttal változásukat, a viszonyoknak egymásból következését is, úgy itt is mindenek előtt szükséges lesz egy pillantást vetni arra a folyamatra, melyből az új, Csonkamagyarország előállott.

Érzékelhető kiindulópontja a változásnak kétségtelenül a világháborúban való részvételünk. Ha a dolgokat nem történetileg, hanem publicisztikai szempontból tárgyalnók, akkor itt most a háborús bűnösség kérdését kellene felvetnünk. Mióta a Páris körül kötött békeszerződésekben a legyőzöttekre rákényszerítették, hogy a világháború kitörésében való kizárólagos vétküket elismerjék és vezeklő módjára a szerződések példátlanul szigorú feltételeinek alá vessék magukat, azóta lehetetlen a háborús felelősség kérdésében európai közvéleményt, de még szinte egy-egy nemzet keretében is egy és ugyanazon felfogást találni. A békeszerződések annyira gyakorlati, a nemzetek szellemi és anyagi életébe vágó fontosságot adtak a háborús felelősség kérdésének, hogy ezt most mindenki azzal a hátsó gondolattal tárgyalja, hogy neki, vagy az osztálynak és népnek, melyhez tartozik, ne származzék a kérdésből kára vagy hátránya. Pedig történeti szempontból épen nem bonyolult a dolog. A világháború kitörésének távolabbi okai egészen világosak: a nagyhatalmak egyensúlyrendszere, mely a Bismarck-utáni német diplomácia ügyetlensége és a francia-orosz diplomácia ügyesége folytán végzetesen megbillent a mi kárunkra; kis és nagy nemzetek

* Ez a cikk a szerzőnek a „Magyar Állam életrajza“ c. munkája második kiadása számára készült még 1921—22 telén és az említett könyv általános szempontjainak megfelelően a trianoni Magyarország kialakulását adja elő. A „Magyar Állam életrajza“ a könyvkereskedésben már évek óta elfogyott, új kiadása a szerzőn kívül eső okokból késik.

nek mérhetetlenül megnőtt nacionalisztikus imperializmusa, mely természetes következése volt a szinte száz éven át uralkodó liberális gazdasági és politikai szabadságnak; ez imperialisztikus étvágyak szintén végzettszerűleg az adott évszázados fejlődés alapján többé ki nem kerülhetőleg irányultak elsősorban Ausztria-Magyarország ellen és fenyegették a Habsburg-monarchiát, ha még nem is tökéletes szétrombolással, felosztással, de egyelőre, ennek bevezetéseként, a levegőtől való elzárással, politikai és gazdasági befolyásának megsemmisítésével. Hogy a tucatszám forrongó, túlfűtött sovínisztikus imperializmusok ellen a központi hatalmaknak békebeli védekező szerve, a diplomácia és nemzetközi propaganda, nem tudott eléggé védekezni és évtizedek során egyetlen ellenségét sem tudta leszerelni azáltal, hogy a veszedelmes kérdéseket, minő volt a balkáni, a török, az elzászi, a koloniális, a tengeri stb., valami újszerű, bismarcki, kielégítő módon megoldotta volna, hanem ehelyett a meglevő ellenségekhez újakat és milyeneket! mily világhatalmasokat szerzett: ez nagy hiba volt, de semmiképen nem háborús bűn; a diplomata csákó alól, Széchenyi kifejezésével élve, nem mefisztószarvak, hanem csak számárfülek kandikáltak ki. Ez ma már a józan történeti szemlélet előtt kétségbevonhatatlan tény, melyen az elzárt levéltári akták sem fognak változtatni, mert hisz az utóbbi évtizedek egész szellemi és anyagi fejlődése, melyből a világháborúnak elő *kellott* törnie, a diplomáciai kabinetek titkos iratai nélkül is, elég világos előttünk. Más kérdés az egyes államok bűne 1914 július havában, amikor a béke tetőjén, meglökték, valakik, az igazi bűnösök, az első követ, mellyel a világháború lavinája megindult véres útjára. Itt, a háborús alkalom, a legközelebbi ok dolgában még sok újat várhatunk, különösen, ha a főbűnösnek látszó francia és orosz diplomáciának nem sikerült vagy sikerülend a bizonyítékok egy részét örökre eltüntetni. Magyarországra nézve azonban máris azon helyzetben vagyunk, hogy a háborús felelősség ezen közelebbi formáját illetőleg ártatlanságunkat nemcsak mi, de immár ellenségeink is elismerik. Sem a háború kitörésében nincsen magyarnak bűne — ellenkezőleg, Tisza István gróf egyedül harcolt az uralkodó tanácsában a háború *ellen*, sem pedig a háborút meghosszabbító és folyton véresebbre fokozó „háborúscélokban“: hisz az összes háborús felek közt Magyarország volt az egyetlen állam, mely kezdettől fogva lemondott területi gyarapodásról és így soha útjában nem állott józan, kibékítő béke lehetőségének.

A háborút tehát nem kívántuk, érette semmi gonoszat el nem követünk és hogy mégis belekerültünk, ez a mi ezeréves fejlődésünknek, Közép-európa ezeréves konstrukciójának, a német és magyar egymásrautaltságának volt a természetes, az adott pillanatban ki nem kerülhető következése. Az összerobbanó két világ közt nem volt többé választásunk: összes antecedenciáink a német hatalom szövetségesévé tettek, német monarchiának részét képeztük négyszáz év óta, az új német császárságnak évtizedeken át barátai voltunk és ha ezen *történeti*, tehát a mi bölcseségünkéből meg nem változtatható viszonylatból a veszély percében hirtelen ki is léptünk volna, ezt csak a másik fél, a szláv világ, a szerb-orosz-eseh imperializmusok előtti meghódolás árán tehetjük volna, amiből előbb-utóbb ugyanaz következett volna be, ami a vesztes háborúból: az ország felosztása és nemzeti rabság.

Mentünk tehát a történetileg kijelölt úton, melyet egy történetfilozófiai irány a Sors útjának szeret nevezni . . . Végigszenvedtük a háború éveit, rosszabbak nem voltunk senkinél. De kis nép lévén, aránylag inkább

pusztultunk, kevesebb tartalékunk maradt, mint egyéb népeknek, melyek helyzetüknél vagy vérmérsékletüknél fogva itt-ott úgyis tartózkodóbbak voltak a vér- és vagyondózatban. A háború éveiben a belső fejlődés menetét középeurópai összefüggésünk szabta meg; végigpróbáltuk mindazt, amit a német szellem és organizáció azért talált ki, hogy a központi hatalmak össze ne roppanjának az utolsó pillanatig remélt győzelem előtt. A specifikusan magyar erők csak a háború vége felé váltak megint aktívabbá, amint a középeurópai disciplina, s ezzel a német rend és szellem uralma mindinkább lazult és alóla az éveken át hatalmasan összefogott és uniformizált nemzeti egyéniségek, bolgár, cseh, lengyel, osztráknémet mindinkább szabadulni igyekeztek. Ezen középeurópai nyomás alól, mely ezer esztendőn át soha oly nagy és oly egységes nem volt, mint épen a háború ez éveiben, mely azonban, történeti lévén, mint mondtuk, kikerülhetetlen és épen ezért szükséges is lévén, a mi érdekeinket szolgálta, a magyar nemzeti autonómia teljesen csak az összeomlás napjaiban, 1918 októberében szabadult fel; csak ekkor vált lehetségessé, hogy a hatalmas germán befolyástól függetlenül, nemcsak ettől, hanem egyúttal Ausztriának szintén történeti, négyszáz éves nyomásától is szabadon, magunk alakíthassuk sorsunkat és nemzeti autonómiánk minden idegentől megtisztítva, ismét munkába léphessen. Sokan üdvözölték újjongva ezt a napot, mely a külpolitikai szövetséggel együtt a *pragmatica sanctio* felbomlását, a részekre szakadt Ausztriától való elválásunkat hozta, s nem is tagadható: azóta, hogy a monarchia utolsó közös külügyminisztere rideg gesztussal kiutasítá tőlünk a csödbe jutott szövetségest, azóta mi magyarok a szabadságnak olyan korlátlan fokára jutottunk, mint azelőtt talán soha, legfőlegb a 10. században, mikor a Lech-mezőn megveretvén, bezárult előttünk Nyugat kapuja és saját földünkre korlátozva, csinálhattunk, amit akartunk, senki többé velünk nem törődött, míg csak Szent István nem jött és végkép bele nem illesztett bennünket a középeurópai egységbe. Aki azonban az összeomlás ideglázában is megtartotta történeti érzékét és képes volt az eseményeket mint egy specifikus magyar folyamat új fejleményeit, a korábbi egészszel kapcsolatban, szemlélni, újjongás helyett a legmélyebb szomorúsággal konstatálhatta, hogy hirtelen jött szabadságunk csak a tanyákról kiszorult szegénylegénynek, a nádasba vert bikának, az éhező téli farkasnak szabadsága, mert megszabadulva Középeurópától, egyedül és testvértelenül maradtunk, politikai és kulturális összefüggésünk minden irányban megszakadt, vasúti síneink az országhatáron felszedve, embert és árut se ki, se be nem visznek többé, telegráf- és telefondrótjaink a határpóznákon szétvagdalva, fűben és bozótban vesznek el és nem adják tovább emberi fülnek az ország^o segélykiáltásait. Szabadok lettünk, elvértett, tönkrement kis nép, szabadok, németül: *vogelfrei*. Akit bárki, ha erősebb, szabadon kirabolhat, levetköztethet, agyonüthet. És az „erősebbek” jöttek is, azok, kiknek az általános felbomlásban még maradt vagy két regiment katonájuk, mikor nekünk már, a nagy szabadságban egy se volt. És a szabad nép határai mindinkább összeszorultak, a szegény magyarság tízezrenként hagyta el lakóhelyeit, kiüzve az új hódítótól és rohant a vér parancsától, a faji ösztöntől vezetve Nagymagyarországnak színmagyar, idegentől mentes térségeire. Csonkamagyarország egészben véve ugyanaz a terület, melyet a hét magyar törzs ezer évvel előbb megszállott, s a trianoni határok feltűnően hasonlítanak Szent István országa lakott részeinek határai-

hoz, mielőtt még a magyarság az északi és keleti hegyes, déli mocsaras vidékeket gyarmatosította volna. A középeurópai függésétől megszabadult Magyarország, saját erejére, saját gyöngeségére hagyatva, így esett vissza és zsugorodott össze évszázadokkal, néhány nap alatt . . . Mintha a háborúval együtt évezredes történetünket is elvesztettük volna, úgy gyürköztek neki a győztesek a történeti magyar nyomok végleges eltüntetésének.

Mielőtt azonban a felosztás következményeit sorjában áttekintenők, előbb azon belső mozgalmakat kell szemügyre vennünk, melyek a megmaradt országrészben az új korszakot bevezették és mai napig kísérik. Itt kiindulásképpen hivatkozhatunk azokra, miket az előbbi fejezet végén a kiegyenlítetlen társadalmi ellentétekről, régi Magyarország társadalmi struktúrájának szakadékaikról mondtunk. A világháború sokféle nyomorúságában e hasadékok megszorodtak és elmélyültek, a társadalmi bajok mind érezhetőbbé váltak és a nemzeti társadalom kohéziójának gyengültével az egyes osztályok mind öntudatosabban fordultak egymás ellen. Az uralmon levő szabadelvű irányzat képtelen volt e forrongást lecsillapítani, az osztályok egyikét vagy másikat koncessziók által megnyugtatva, forradalmi lépésektől visszatartani. A továbbiakban látni fogjuk, hogy a világháború végén meginduló forradalmi fejlődésnek egyik sajátsága az volt, hogy vad iramával a benne szerepet játszó tényezőket a legrövidebb idő alatt megörölte, világossá tevén tökéletes politikai tehetetlenségüket. Legelőbb kiderült ez az uralkodó polgári-liberális, mérsékelt irányzatról, mely az utolsó pillanatig sem tudta felismerni, hogy az általános védkötelezettség olymértvű kihasználásakor, aminő a háborúban történt, lehetetlenség a néptől a politikai jogok, elsősorban a választói jog általánosságát megtagadni. A polgári liberálizmus ezen merev állásfoglalása, melyet sem a földművelőtömegek, sem az ipari munkások, tehát sem a keresztény demokrácia, sem a marxizmus szempontjából nem lehet menteni, kétségtelenül hozzájárult a forradalmi fejlődés erősítéséhez, bár itt a felelősség megállapításánál, óvatosan kell eljárunk, mivel a vezérek, elsősorban Tisza István, bizonyos fokig történeti kényszer hatása alatt cselekedtek, amidőn nem voltak hajlandók az ország magyar kormányzását az általános választói jog által kockára tenni, s megyéket, központi szerveket, parlamentet a nemzetiségi marakodásnak kiszolgáltatni. Tisza István az általános választói jognál ugyanazon örök probléma előtt töprengett, mint Szent Istvántól kezdve Széchenyiig minden felelősségteljes magyar államférfiú: az európai fejlődésnek egy immár pozitív, halaszthatatlan követelését miként valósítsa meg magyar földön, az európai újat miként illessze bele a specifikus magyar sorozatba anélkül, hogy magyarságunkat veszedelemnek tenné ki. Tisza István nem találta meg az európai és a magyar összeegyeztetésének módját, magyar lelke nem akarta és nem tudta felhasználni az európaiakat, melyet tehát kérlelhetetlen logikával elejtett és behozatalának ellenszegült. Az ő oppozíciója történeti mértékű, nemesen magyar és tragikus volt, méltó a korszak legelső, legjobb magyarjához, ellentétben a többi liberálisnak. Vázonnyitól Wekerléig, kisszerű taktikázásával, melynek természetserű eredménye nem lehetett egyéb, mint a forradalmi hangulat folytonos növekedése.

A polgári liberálizmus ezen politikai hibájához vegyük hozzá szociális előrelátáshiányát, mellyel mindennemű földreformgondolatot elmellőzött és elutasított és ezzel elmulasztotta, hogy a szélsőséges európai ideákat ma-

gyartalanul képviselő ipari szocializmussal szemben a magyar földművelő-osztályból minden eshetőségre kész, öntudatos tömeget szervezzen. Így aztán, mikor az összeomlás pillanatában király és parlament, hadsereg és eddig vezető osztályok földön heverték, nem akadt a társadalomban tényező, mely a vezetést kezébe véve, azt magyar szellemben, a magyar összefüggések tekintetbevételével, gyakorolta volna. Mert az októberi forradalomtól a roncsolhatatlan tetejére dobott szocialista és polgári radikális vezetőknek közös tulajdonságuk volt, hogy a fentebb említett örök magyar probléma őket sohasem foglalkoztatta: sohasem törték fejüket azon, hogyan valósítsanak meg egy európai követelményt a magyar specifikumok lehető kímélésével, a magyar érdek szolgálatában; nem, ők nem vesződtek az európai ojtvány-nak a magyar ágba ültetésével, hanem inkább készek voltak a magyar fát, még oly terebélyeset is, gyökerestül kiszakítani és helyükbe ültetni a cse-nevész idegent. Az országot októberben egy véres tabula rasának nézték, melyen szabadon, nagyszerű korlátlanágban lehet utánozni a külföldön megcsodált építményeket. Csak a romhalmazt, s néhány mutatóban meg-maradt ócskaságot kell előbb eltakarítani...

A két októberi párt közül — mert a harmadik, a függetlenségi párt, csak addig volt életképes, míg ellenzékben lehetett; a kormányon mindjárt az első napokban feloszlott, semmivé vált — a hatalmasabb, a láthatólag életrevalóbb a szocialistapárt volt, melynek társadalmi alapépítményét az ipari munkásság képezte, elég széles tömeg arra, hogy a pártnak szinte döntő szava legyen az országos kérdésekben, különösen a forradalomtól háttérbe szorított egyéb osztályok passzivitásának idején, de mégsem elég arra, hogy a pártot egyedül uralkodóvá tegye Magyarországon. Pedig a szociáldemokratapárt, miként ezt ma már a szocialistavezérek is bevallják, de mint egyébként is történetileg megállapítható, *erre* törekedett az októberi korszakban. A polgári liberáliszmus példátlan csődjével, az uralkodó főúri és gentry-osztály félrevonulásával, a liberáliszmustól elhanyagolt paraszt-osztály érdeklődéshiánya mellett szinte természetesnek találták a szocialista vezetők, hogy az ország az ő diktátumuknak alávetessék. Az egyetlen polgári párt, mely az októberi napokban és utána fegyvertársuk volt, a polgári radikálisok, nemesak hogy semmit nem tettek ez egyoldalú szocialista irány ellenében a polgárság védelmére, de kimondottan helyeselték a szocialista hatalmi törekvéseket és maguk sürgették a szocialista egyeduralmat. Vezetik egy része kimondottan, más része — mint Jászi Oszkár — némi elvi fenntartással szocialista volt. A szociáldemokrata párt túlhatalma miatt a „diadalmas“ forradalom egyik győztese, a radikális párt nagy sietséggel beszüntette saját létét — körülbelül úgy, mint a legszínjásztóbb szappan-buborék is szétfoszlik bizonyos idő múlva — és átengedte a teret a szociál-demokráciának.

Amint azonban a polgári radikáliszmusnak rövid pályája félre nem érhetően bebizonyítja a vezetők politikai tehetetlenségét és magyarérzék-hiányát, hasonlóképp éretlennek mutatkozott a történeti feladat számára az egyedül uralkodó szocializmus is. A magyarországi szociáldemokratapárt, az ország lakosságának csak egy töredékét képviselve, minden skrupulus nélkül elővette a kényszer és erőszak eszközeit, a polgárság megfélemlített tömegeitől marxista hitvallást csikart ki és mikor abszolutisztikus uralma még mindig nem látszott eléggé biztosnak, sőt ellenkezőleg, a nyomás a polgárságban és parasztságban reakciót kezdett keltetni, vezetői a hatal-

mon maradás érdekében kezét fogták az ázsiai-orosz bolsevizmusnak Magyarországra küldött ügynökeivel és Kunfi Zsigmond és Kun Béla egyességéből megszületett a magyarországi proletárdiktatúra.

Mindenképen különös jelenség, hogy éppen az aránylag gyöngé, magyarországi ipari munkásság az egyetlen Európában, mely hatalmi mámorában nem tudott ellenállni a bolsevizmus csábításának és úgy az otthoni, mint a külpolitikai helyzet tökéletes félreismerésével hozzá mert fogni az egész társadalmi, gazdasági és kulturális életnek agyrém-teóriák szerint való véres átalakításához. Hogy ennek éppen Magyarországon kellett megtörténnie és hogy a proletárdiktatúra hónapokon át fennmaradhatott Magyarországon, hogy szinte akadálytalanul megérkezhetett azon fejlődési fokához, amelyen Oroszországban gépfegyverekkel lőtt össze elveiért egész falvakat és hogy végül is nem az ország valamely osztályából kiinduló szervezett reakció, hanem vesztett külháború és külső ellenség miatt ment tönkre: ennek megértéséhez a távolabbi okok közt elsősorban ismét arra kell hivatkoznunk, hogy a hosszú liberális polgári uralom teljesen elmellőzte a földhöz ragaszkodó társadalmi tényezőnek, a Magyarországon számbelileg leghatalmasabb parasztsztyálynak nevelését és megszervezését, mely ennél fogva az országos rend, az alkotmányos parlamentáris állam forradalmi szétesésekor siralmas passzivitásban maradt és sem az októberi radikális polgári és szociálista kisebbséggel, sem a szociálista-bolsevista még törpébb minoritással szemben nem volt képes tényleges hatalmának megfelelően fellépni. Az októberi uralom jött, mert sem a parasztságnak, sem a polgárságnak nem volt az ellenálláshoz szükséges politikai öntudata, akarat és szervezettsége. És amint az októberi pártok is tehetetlennek bizonyultak, ezen általános politikai és szervezési impotenciából szinte természetesen következett, hogy a hatalom azon néhány ember kezébe kerüljön, kikben megvolt a lelkiismeretlen tudatlanság bátorsága. A társadalmi osztályok fokonként bekövetkező csődje teljessé vált a bolsevizmus kitörésében; ebből a szempontból a magyarországi bolsevizmus a magyar társadalom régi betegségének bizonyítéka és ennél fogva mindnyájunknak egyformán szégyene.

Még nagyobb szégyene a magyarországi szociálizmusnak, melynek bolsevista epizódját nem hiába emlegetik nyugati szociálisták elrettentő példának. A bolsevizmushoz a tömegekben akkora közönyösség és gondolkodáshiány és durva hatalmi vágy kellett, a vezetőkben pedig a felelőtlen-ség és a politikai, sőt általában szellemi korlátoltságnak olyan mértéke, amilyent még a marxizmus egyodalúsága is ritkán produkál. És itt, leszámítva az Oroszországból jött táborkart, mely gonosztevétypusokból állván, a történetíróit kevésbé érdekli, a szociálista vezetők lelki struktúrájában lehetetlen észre nem venni a politikai felfogásnak sajátságosan korlátolt voltát, amiben különben az októberi vezetők is osztozkodnak. Ez a korlátoltság egyrészt a magyar viszonyok, másrészt a külpolitikai helyzet megítélésében nyilvánkozik náluk. Jászitól Kunfiig a két forradalom vezetői a legcsekélyebb érzékkel sem rendelkeztek az iránt, mit lehet magyar földön, az adott viszonyok, az adott lelki és gazdasági struktúra mellett elérni, s ennél fogva meddig szabad a rombolásban és alkotásban törekedni, anélkül, hogy akaratuk csúfos kudarcba ne fuladjon és az országot, mely kezükben van, tönkre ne tegye. Hasonlóan képtelenek voltak a határokat körül fogó ellenségeknek igazi arcát felismerni; ezen feltűnő szellemi érzéketlenségükben a

saját vágyaik és aggályaik megnyugtatósára különböző álarcokat képzeltek azokra és így történt, hogy a francia gloire parádés tábornokát toprongyos katonatanácsosnak, a zsákmányra éhes oláh politikusokat ideális demokrátnak és pacifistáknak nézték és így nevelésük tévedéseikkel még bukásunknak magas tragikumát is lealacsonyították. Közös tulajdonságuk, hogy emberek és viszonyok helyett papirossémákat láttak, könyvekből kinézett, beteg teóriák szerint, pusztá logikával gondolkodtak, agyonolvasott, de félműveltnek maradt újságírók módjára, akik egyébként is sokkal csekélyebb és rövidebb ideig tartó kapcsolatban állottak a magyarsággal, semhogy a föld sajtóságai iránt érzékkel bírhattak volna. 1918 és 1919 katasztrófájának mélységét jelzi, hogy az országot az ő meddőségük kormányozta.

Ezek a belső viszonyok teszik érthetővé, hogy a középeurópai front felbomlása óta védtelenül ki voltunk szolgáltatva mindenkinek, aki csak érdekesnek tartá tőlünk bármit is megkívánni. A szomszédok foglalásaival szemben képtelenek voltunk hadierőt szervezni, holott ez még az akkor szintén szociálista-bolsevista irányban haladó Csehországnak és Ausztriának is sikerült. Az ellenségnek átengedett területen lévő magyarság védelméért, de még józan, értelmes kitanítására sem tettünk semmit; a nemzet valóban oldott kéveként hullott szét és ott tiporta sárba az, aki akarta. Külpolitikában a két forradalmi korszak még csak annyira sem jutott, hogy bármely állam szóba állott volna velünk, holott még a kis Ausztriának szélső szociálista külügyminisztere is megpróbálta mindjárt az összeomlás után a győztes ellenségek közé éket verni. Egyedül mi voltunk, a két forradalom hatása alatt, végtelen passzivitásban, melyet csak a bolsevizmusnak groteszk külhadjáratai zavartak meg. Ezalatt az új szomszédok mindent, még többet is elfoglaltak Magyarország földjéből, mint amit reméltek és kívántak, holott Nyugatmagyarország példája mutatja, hogy ha akármi kis földszalagot meg tudtunk volna védeni oláh, cseh, szerb elől, azt később, a béke végrehajtására kialakuló aránylag nyugodtabb atmoszférában nincs kizárva, hogy megtarthattuk volna. A veszített háború súlyos következményeit így növelte a két forradalom, melyek után nem maradt egyéb hátra, mint a trianoni aláírás.

Az 1920 június 4-ikén aláírt békeszerződés a régi Magyarországnak 282.870 négyzetkilométernyi területéből csak 91.114-et hagyott meg a csonka ország számára, a korábbi 18,264.533 lakos helyett csak 7,481.954 lakossal. Ami nem kevesebbet jelent, minthogy a világháború következként egy tollvonás által felosztott területünk és vele együtt a magyar nemzet és állama, éppen oly radikális mértékben, mint a XVI. században, hosszadalmas, évtizedeken át tartó török harcok folyományaképp. Aki a magyar nemzeti történet összefüggéseivel tisztában van, az megérti e változásnak végtelen jelentőségét és tudni fogja, hogy az operációnak az állam és nemzet évszázados testében velőkéig és esontokig ható fájdalmat kellett okoznia. Az októberi forradalom napjaiban tényleg bekövetkezett és Trianon kényszere szentesítette, hogy a magyar állam visszavonult a régi területnek nem egészen egyharmadára és eddigi népességének több mint fele kiszorulván belőle, idegen államoknak vettettet alá. Elsősorban a nem-magyar nemzetiségek túlnyomó része, de velük együtt a majdnem tíz milliónyi magyarságnak egyharmada, több mint 3,300.000 magyar. Vegyük hozzá, hogy ez új államok uralkodó fajait a legvadabb sovinizmus és imperiálizmus hevíti, hogy gazdaságilag és kultúrában a magyar alatt állók lévén, rakoncátlan étvágygal

rohannak a magyar területekre, foglalják el a magyar pozíciókat és űzik ki belőlük a védtelen magyarságot: akkor körülbelül felfoghatjuk azon történeti feladat nagyságát, mely elé ez események állították a gyanútlan, semmire elő nem készült magyarságot. A török korhoz képest manapság az államok élete sokkal tudatosabb, akarat és munka sokkal inkább irányozzák és szemmelláthatóbban befolyásolják, semmint a rendi és abszolutisztikus korszakok lassú menetében; ehhez képest ma szinte elképzelhetetlen, hogy pl. a török uralom alatt lévő alföldi városok mintájára az idegen uralom alá került magyarság bármely csekély területén is egyedül az ő faji ellenállóereje által, tisztán passzív életet élve lendüljön fel és gyarapodhassék. A mai nyomás ehhez túlságosan nagy és sokkal komplikáltabb, a szellemi és gazdasági élet sokkal több területére kiható, semhogy az idegenben lévő magyarság tudatos nemzeti politika és attól vezetett kulturális és gazdasági organizáció nélkül remélhetné életének fenntartását. Helyzetének veszedelmeit növeli szegénysége, függő helyzete az államtól és közigazgatástól, melyek most idegen érdeket szolgálnak és munkaszervezésben való szomorú járatlansága, továbbá faji hibái: belső egyenetlenkedés és bizonyos körülmények közt az asszimilációs törekvésekkel szemben tanúsított energiahiánya, lágy természete, ami talán az ősi passzivitásnak, az „ügyis mind egy“-filozófiának következése.

A nemzetiséget ilyen viszonyok között, a cseh, szerb, oláh államnak kiszámított és semmitől vissza nem riadó elnyomó rendszerével szemben fenntartani, olyan feladat, mely a magyarságtól szinte soha nem látott erőfeszítéseket, s ezekben állandóságot, soha ki nem fáradást követel. Elsősorban azon magyarságtól, mely idegen uralom alatt él. A Csonkamagyarországból künszakadt magyarságnak minden irredentisztikus hangulat mellett is a saját lábán kell megállania, saját gazdasági, társadalmi és szellemi kultúrát kell alkotnia, külön középpontokkal, melyeknek a leszakadt magyar talajból kell kinőniök, Prágától és Bukaresttől, de egyúttal Budapeستől is függetlenül, földszagú, autochton kultúra módjára. Amint az erdélyi lélek is csak úgy tudta megőrizni magyarságát a kétszázéves török uralom alatt, a többi magyartól elszakadtnak, hogy a régi magyartól differenciálódott és saját földjéből új hajtásokat bocsátott ki: hasonlóképen új magyar életnek, tartalomban és formában a régítől különbözőnek, de gyökeresen magyarnak kell cseh, oláh, szerb földön kihajtania. Romániának másfélmilliónál több magyarsága, Csehország egymilliója és Jugoszláviának félmilliója csak úgy őrizheti meg nemzetiségét addig a változásig, melynek előbb-utóbb be kell következnie, mert hisz a békeszerződések nem örökéletűek; a künszakadt magyar csak úgy maradhat magyar, ha hosszú, évtizedes, tán nemzedékeken át tartó idegen uralomra rendezkedik be és nem adja át magát a gyors változás, a hirtelen hazakerülés reményében az ősi illuzióknak és üres kesergésnek. És ugyancsak az ő feladata lesz a régi Magyarországról leszakadt idegen nemzetiségekkel, elsősorban a tóttal a kontaktust fenntartani, avagy újra helyreállítani, mert a békekényszer lazulása idején ettől, az elszakadt magyarok és az illető nemzetiségek közti viszony minémiségétől fog sokban függni a régi állam helyreállítása.

A magyar nemzetiségnek ezen nélkülözésekkel és embertelen szenvedésekkel telt hősi korszakában, — melyet végig kell élnünk, ha el nem akarjuk veszíteni, idegenné bocsátani a magyar nép egyharmadát — ma még az új magyar állam kereteiben maradt testvéreknek inkább csak passzív, szem-

lő szerepük van, amennyiben a szomszédállamok a határokon át való érintkezést gazdasági és kulturális téren egyaránt lehetetlenné teszik. A helyzet itt kétségtelenül javúlni fog valamikor; mindkét irányban, anyagi és szellemi téren helyre fog állni az emberi méltóságtól is megkívánt érintkezési szabadság és akkor mennél erősebbek és öntudatosabbak lesznek a leszakadt magyar kultúrák, Csonkamagyarországnak annál inkább korlátoznia kell majd beavatkozását testvéri szeretetre, vezetésre és példaadásra és óvakodnia a régi centralizációtól és uralomvágyó gyámkodástól.

Ennek a fejlődésnek, az összeomlás után alig négy esztendővel, még csak a legkezdetén vagyunk és kérdéses, sikerül-e a reánk váró történeti feladatot egészében elvégeznünk. Az új magyar állam és benne a nemzetiség a liberális-parlamentáris korszaknak, az októberi radikálisnak és a bolsevista-szociálisnak hármassága folytán a gazdasági pusztulásnak, az erkölcsi értékek hanyatlásának oly mélységébe jutott, aminőben a régi állam talán sohasem győtrődött. *Még egy* összeomlásnak feltétlenül következzék benne az anarchiának állandósulása, kifelé pedig a szomszéd hatalmak vágyainak teljesülése: az ország új és teljes felosztása, avagy annak kis-ententei satrapává alakítása. Bármily mélységben vagyunk is, helyzetünk még nem olyan, hogy még mélyebbre ne süllyedhetnénk. Ami tehát Magyarországon a bolsevizmus megszűnése óta végbement, az ebből a szempontból, a magyar fejlődés egységéből és az egyes fokok összefüggéséből érthető meg. A bolsevizmus utáni véres kitörések természetes reakcióját képezték a megelőző, a világ történetében páratlan rémuralomnak, melyet viszont az októberi korszakban kifejlődött szociálista terror készített elő. De az a gondolkodás, mely a terrort, az egyéni túlkapásokat, az önbíráskodás tényeit megengedhetőnek, sőt helyeslendő, gyakran állam- és nemzetmentő akciónak képes tartani, eredetében visszakisérhető a világháború második felében kifejtett radikális hírlapi propagandára, mely a háború megszüntetése érdekében minden, de minden eszközt jónak tartott. Mert már a polgári radikális propaganda megkezdte az ellenkező vélemények terrorisztikus elnyomására tanítani a tömegeket, melyek pedig gyorsan tanultak és így esett meg, hogy Adler Frigyes és a Tisza-gyilkosoknak meg nem büntetett, de többé-kevésbé leplezetten glorifikált bűntényeire a bolsevista terrortények és azután a bolsevisták ellen irányuló egyéni igazságszolgáltatások véres sorozata következett. De a kezdetek még távolabbra kísérhetők: az első orgyilkos merényletet Tisza István ellen hatalmas mágánások és a nemzeti érzésű középosztály tagjai, a másodikokat galileisták, polgári és szociálista radikálisok helyeselték és dicsőítették... Egyetlen meg nem bosszult bűntény egész sorát hozza létre a bűntettek és ha ma egy hatalmas szellemi irányzat megbocsátja a bűntényt, mert az saját érdekében történt, akkor neki nem szabad csodálkoznia, még kevésbé felindulnia, ha a példát mások is követik, bár más, ellentett célok érdekében, és ha a kérlelhetetlen Justitiának világfelfogási irányok közé keveréséből a tömegek lelkébe beidegződik azon önbíráskodás helyeslése, mely egyéni, nemzeti, faji vagy osztálybeli sértődöttségéből és felháborodásból származik. A bolsevizmus utáni reakció így érthető a korábbi terrorsorozatból és az állami igazságszolgáltatás megvetésére való, éveken át folyt tömegnevelésből és így érthető, hogy annyi forradalmi terror után csak lassan ment az állam, mint legfőbb és egyetlen justitiarius tekintélyének helyreállítása. De hogy még így is elég gyorsan sikerült az, összehasonlítva pl. a német, osztrák,

olasz földön lefolyt és meg nem torolt egyéni akciókkal, ez bizonyítja népünk egészséges érzékét, melyen a radikálisok teoretikus és a bolsevisták véresen szemléltető oktatása sem tudott fogni.

A magyar kormányoknak ezen az eleinte ugyancsak ingadozó alapon kellett a katasztrófától szétrobbantott állami rendet és nemzeti életet helyreállítani. Zavaró momentumok folyton merültek fel. Ilyen volt a kormányforma kérdésének időnkint, a király visszatérési kísérleteivel aktuálissá válása, annak ellenére, hogy a rendkívüli, átmeneti kor, melyben élünk, a kormányzói uralomban már megtalálta adekvát, realiztikus és történeti színezetű kifejezését. A királyi szék betöltését illetőleg, a világtörténelemben példátlan cinizmussal kényszerítettek szomszédaink, hogy nemzeti autonómiánk ezen leglényegesebb alkotórészéről az ő javukra lemondjunk és az ő beleegyezésük nélkül ne élhessünk a nemzetek e primer önrendelkezési jogával. Ezen adott esetben a nemzeti autonómiát egy külső, ellenséges akció sérti és akadályozza, melyet azonban történetileg adott gyöngeségünkben képtelenek vagyunk paralizálni. Sajnos, a nemzet négyszáz éven át nem foglalkozván külpolitikai gondolatokkal, nem volt képes egészében méltányolni ez összefüggéseket, minélfogva ebben a kérdésben is nehezen sikerült egységes közvéleményt létrehozni és így azon veszélyben forogtunk, hogy a kuruc és labanének egymással szemben álló típusai az Ausztriával való elválás után sem fognak eltűnni közéletünkéből.

A konszolidáció menetét zavarja még a zsidóság problémája is. Aktuálissá ezt a legfiatalabb zsidónemzedéknek az utolsó évtizedben történt előtérbenyomulása tette: a fiatal zsidóság egy része már a háború előtt, még inkább alatta, nagy tömegekben foglalta el a politikai hírlapírás helyeit, ahonnan aztán az októberi forradalom az ország kormányára lendítette őket. Egy zsidó gondolkodó nem ok nélkül állapította meg legutóbb, hogy a múlt század közepén, az egyenjogúsítás korában felnövekvő, józan zsidó nemzedékkel szemben a legfiatalabbak határozottan dekadenciát, a faj bizonyos kimerülését tüntetik fel. Annyi bizonyos, hogy ez a fiatal zsidó értelmiség előbb Jászi, majd Kunfi vezetésével a magyar föld hagyományai és szükségletei iránt rendkívül csekély érzelmet tanúsított és mint ilyen súlyos felelősséget visel nemzetünk katasztrófaiban. A szociálista-, majd a bolsevista-terrornak vezetői és szervezői is nagy részben zsidó eredetűek voltak; ezek, valamint a bolsevista gonosztevőtípusok összes bűneikkel a hazai zsidóság számláját terhelték meg, és egyik igen hatalmas indító-okát szolgáltatták a bolsevizmus után fellépő antiszemitizmusnak. Ezen inkább politikai és ideológikus vonatkozás mellett a zsidó-probléma elsősorban gazdasági: a XIX. században folytonos bevándorlással gyarapodó zsidó lakosság, nagyobb vagyonszerző akarata és tehetsége révén, sokkal nagyobb mértékben foglalta el a jobb megélhetést biztosító pozíciókat, semhogy ez reakciót ne váltott volna ki a magyarságból, főként mióta a magyarságot eddig eltartó állam az 1918. évi katasztrófa folytán koldusszegénnyé lőn és ennél fogva azok, kik korábban az államhivatalokban helyezkedtek volna el, most kénytelenek szabad pályákra törekedni, melyeket részben a zsidóságtól kell visszafoglalniok. A probléma megoldásának nyugodt útjait folyton zavarja egyrészt a bolsevizmusnak véres emléke, másrészt a külföldre menekült zsidóságnak magatartása, valamint azon körülmény, hogy a probléma rajtunk kívül is mindazon országokban kiéleződött, hol a liberális

korszakbeli nagy zsidóbevándorlás segélyével anyagi és szellemi téren nagyobb mérvű zsidó produkció folyik.

Mindezen komplikációk érthetővé teszik, hogy a történeti folyamat négy éven át krízisek sorozatát mutatja fel és hogy e krízisek miatt a természetes fejlődés iránya nem könnyen ismerhető fel. A trianoni Magyarország politikai és társadalmi viszonyainak tulajdonképeni alapját azon tényben kell felismernünk, hogy 1918 katasztrófájában a világháború kudarca után a régi magyar politikai konstrukció, amint az 1848-ban és 67-ben kialakult, egészében szétesett. Ez a konstrukció a harmadik rend uralmán alapult, a harmadik rend azonban nálunk aránylag esekély mértékben állott a nyugati értelemben vett polgárságból, a vezető-szerepet benne a volt nemesi rendnek és a főúri osztálynak, valamint a gazdag és intelligens zsidóságnak tagjai játszották. Az államéletben ez a feudális-kapitalista osztály liberális és demokrata elveket vallott, s mint ilyen, semmiben sem ütött el a nyugati országok vezető-osztályaitól. A régi konstrukciónak e pozitív képét kiegészíti a negatív: az, hogy benne sem a vidéki parasztságnak, sem az ipari munkásságnak nem volt nagyobb szerepe. A liberális uralkodó-osztály nálunk évtizedeken át organizálatlanul, politikai nevelés híján hagyta a parasztságot, mely anyagilag is rosszul állott és hasonlókép késleltette az ipari munkásság politikai működését is, bár nem oly sikerrel, mint a parasztságét.

Ez a konstrukció már a világháború második felében veszedelmesen ingadozott. Az általános választói jog a magyar liberális uralmat is megsemmisüléssel fenyegette. Bukása, úgylátszott, a nem-magyar nemzetiségeket és a parasztságnál jobban megszervezett szociálista munkásokat fogja a magyar állam uraivá tenni. Ez érthetővé teszi a választói jog elleni akkori oppozíciót. Közben az államterület szétszakadt, a nemzetiségek kiváltak a magyar államból, s így az egyik aggodalom tárgyatalanná lett. A liberális uralom bukását teljessé tette az uralkodó osztályhoz inkább függeléként, vezetett tömegként tartozó ú. n. magyar középosztálynak, az értelmiségnek, állami tisztviselőknak egyidejű anyagi degradálódása, ami őket végkép kiszakítá a liberális ideológia köréből. Ilyen körülmények közt vette át a hatalmat az ipari munkásság; a parasztság tömegei ekkor még mindig mozdatlanul álltak, politikai értelemben fehér lap voltak. Az októberi pártok felismerték a parasztságban rejlő erőt és megpróbálták azt maguk számára hasznosítani. A polgári radikálisok megkezdték a földreformot, hogy egyrészt az agrár-lakosságot megnyerjék és az ő tanaik szerint kiműveljék, másrészt a liberális múlt főtámaszait, a nagy- és középbirtokot halálra sebezzen. Sem idejük, sem politikai tehetségük nem volt e nagy munka végrehajtására. Utódaik, a szociálisták és bolsevisták a nagybirtokot felosztás helyett szocializálták és ezzel maguk vágták be útját az ipari munkásság és parasztság közti szövetségnek. És terrorjukkal, mely gazdaságilag és kultúrális, többek közt vallási téren egyaránt sújtá a parasztságot és a középosztályt, maguk készítették elő a következő évek politikai konstrukcióját.

A bolsevizmus bukásával, amint végre lehetővé vált Csonkamagyarországon az első általános választást megtartani, ez most a parasztságot és mellette a régi, a forradalmaktól elgyötört középosztályt hozta felszínre. A politikai Magyarország képe egy új vonást mutatott, amit a liberális parlamentarizmus nem ismert: keresztény pártokat. Eddigi előadásunkból világos, hogy a keresztény politikai eszme, amint most fellépett, nem átmeneti

csinálmány, hanem természetes következménye egyrészt a liberális pártok, másrészt az ipari munkásság bukásának, valamint a szélesebbkörű választói jognak, mely az immanens keresztény érzelmi falusi lakosságnak adja kezébe a hatalmat és mellette azon városi kisembereknek és értelmiségnek, akiket a faluhoz faji érzés és eredet, a kereszténységhez pedig éppen a radikálizmus és szociálizmus vallásüldözése térített vissza.

A keresztény politikai eszme ilymódon egyszerűen a többségi elven épül fel. Mellette komoly politikai tényezőként egyedül a szociálizmus jöhet számba, amennyiben ehhez az ipari munkásság az októberi forradalom kudarcra után is ragaszkodik. Tekintetbe véve azonban a falusi lakosságnak a liberális korszaktól elhanyagolt politikai nevelését és szervezetlenségét, a keresztény politika a kétségtelen többség mellett is csak úgy állandósulhat, ha a falusi tömegek szellemi és anyagi művelődését emeli és ezzel elejét veszi a szociálizmus konkurenciájának. Ebből a szempontból, a keresztény politika érdekében, elsőrendű fontossága van a földreformnak és szinte bizonyos, hogy az a világfelfogási irányzat, mely a földnélküli parasztot becsületesen földhöz juttatja, hosszú időre megszerzi magának ezen osztály rokonszenvét, amint Kossuth Lajos nevét is elsősorban az tette kedvessé a magyar parasztság előtt, hogy őhozzá fűzték a szabad birtoklás fogalmát.

Az új fejlődés ma kétségtelenül legkezdetén van és a felsoroltakon kívül is egyélt súlyos nehézségekkel küzd. Az elhanyagolt falunak és a felsőbb osztályoktól vezetett középosztálynak semmi politikai szervezete nem lévén, újakat kellett alkotni, ami lassan megy és ha elkészült, egyelőre még rosszul funkcionál. Hisz az új iránynak, mely az országban többségnek örvend, még sajtója sem volt, annál kevésbbé gazdasági, politikai és kulturális szervezetei. Viszont mindezt a megmaradt liberális szervezetekkel állandó harcban kellett megalkotni, mert bár a liberális uralom és többség eltűnt is, szervezetei tovább működnek. Egyidejűleg a középosztály a legborzasztóbb anyagi krízisen megy át, mely annak érdekeit a falusi lakosságától gazdasági dolgokban elválasztja; az anyagilag megerősödött parasztságból viszont még nem fejlődhetett ki az új, független középosztály. És sem az egyiknek, sem a másiknak nincs elég politikai tapasztalata és gyakorlata, minélfogva a dolgok vezetésére egyszer a nagybirtok, máskor a nagytőke és általában sok minden befoly, ami a ma uralkodó iránnyal nincsen lelki kapcsolatban. Mindez természetessé teszi, hogy a keresztény politikai irányzatban még minden forrong, mindenütt tapogatózás és áhítozás és hogy még hosszú út fog eltelni, míg a liberálizmus és szociálizmus bukásából szükségszerűleg kinövő keresztény demokráciához, politikában úgy, mint lélekben, megérkezik az ország.

Hogy a belső fejlődés ez átmeneti korszakában az állam külső akciókra még akkor sem volna elég erős, ha szomszédai kevesebb félelemmel és így kevesebb gyűlölettel viseltetnének a legyőzött iránt, ez szintén természetes. A kisentente megalakulását lehetetlen volt megakadályozni, mert természetesebb szövetkezést el sem lehet képzelni, mint azokét, akik minket kiraboltak és most félnek, hátha megerősödnének és visszavennők zsákmányukat. A kisentente-nak testünket szorító gyűrűjét csak oly irányzat tudná egyszeriben leoldani rólunk, amelyik hajlandó annak kívánságait végrehajtani és Magyarország politikai függetlenségét ellenségeinknek, elsősorban a legaktívabb, mert leginkább remegő Csehországnak kiszolgáltatni. Amíg ez nem történik, addig a jelen konstellációban mindig számolnunk

kell egyik-másik szomszédunk engesztelhetetlen gyűlöletével, naponkint nyilvánuló rabló törekvéseivel és, ami legsúlyosabb, gazdasági elnyomásával.

Mindez lehetővé vált, mindez valóban ránknehezedik, mert évszázadokon át állami létünknek egyetlen külső támasza, a középeurópai, német szövetség — halott. Az európai világ pedig, a Népszövetség megalakítása és mindenféle lefegyverzési és kibékítési akciók mellett is, még távolról sem változott meg annyira, hogy az elnyomottnak védelmet tudna nyújtani. A világháború után megalakult a Népszövetség, de nem úgy, hogy a háború alatt egymással szemben álló két fegyveres koalíció lefegyverződött és a Béke tekintélyének alávetettett volna. Nem, csak a legyőzöttek szövetsége szűnt meg, s ők védtelen bárányokként vétetnek fel egyenkint a karmos és fogvicsorgató farkasok új, pacifista szövetségébe. Hatékony védelmet tehát egyelőre sehonnan sem várhatunk és még örülhetünk, ha Népszövetség és nagy államok formális tekintetekből néha visszatartják a reánk rohanó éhes szomszédokat. Ilyen viszonyok között az elmúlt német szövetség megújítása, még ha lehető volna is, semmi gyakorlati haszonnal nem járna és csak ártóhatna úgy nekünk, mint a szintén földön heverő németységnek. De hogy mai szorongatásunkból valaha csakis a régi módon, a német Középeurópával kart öltve, menekedhetünk, ez a mi történetünknek egyik legvilágosabb tanítása. Amint ma a csehek és délszlávoknak szinte rögeszméjévé vált a „korridor“, az északi és déli szlávok kapcsolata és a magyarnak a német és olasztól elszakítása, úgy megvan nekünk ezen történeti szláv törekvéssel szemben a mi történetileg adott védelmünk: a szlávokkal szomszédos nem-szláv népek érdekközössége. A mi fennállásunk és állami létünk ma is európai szükség, mint az volt Szvatopluk, Ottokár és a hussziták korában, létérdeke ma is egész Középeurópának, noha ez jelen ziláltságában látszólag képtelen érdekeit megvédeni. A történeti folyamat azonban sokkal huzamosabb menetű, semhogy néhány év tapasztalataiból magyarázni lehetne. De egyúttal sokkal inkább *történeti* is, a korábbi fejlődéstől meghatározott, semhogy a vele ellenkező tények, egyes jelenségek képesek volnának őt irányítótól eltéríteni. Nekünk most nem marad más, mint hosszú évek kemény munkája, mely előkészület legyen azokhoz, amiket történeti hivatásunk fog, mai elnyomóinkkal szemben, tőlünk megkívánni. A legjobb előkészület pedig, eddigi fejlődésünkhöz képest, a nagy német kultúrára is támaszkodva, a gazdasági és szellemi művelődésnek Csonkamagyarország népességében minél szélesebb és minél egyenletesebb elterjesztése. Hogy ez mennyire történeti követelmény, nem pedig politikai, napi vonatkozás, ezt legjobban az bizonyítja, hogy vele manapság is még csak kevesen gondolnak.

Szekfű Gyula.